

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DERGİSİ

DİNİ, AHLÂKİ, EDEBİ, MESLEKİ AYLIK DERGİ

9. Cilt

Kasım - Aralık 1970

102 - 103. Sayı

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Hac İbâdeti ve Şer'î Hikmetleri Lûtfi DOĞAN	357
Kur'ân-ı Kerim'de Hac Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU	361
Ol Beldeye Nail PAPATYA	371
Hac ve Faziletleri Doç. Dr. Talât KOÇYİĞİT	372
Hac Takvimi M. Talât KARAÇIZMELİ	377
Yâ Rasûlallah! Mehmed ÂKİF	380
Haccın Nev'leri ve Tatbikatı Fahri DEMİR	381
Peygamberimiz'in Yüce Ahlâkı Hüseyin ÖZGÜN	386
Peygamber Efendimiz'in Tebliğ Metodu İ. Necmeddin NURSAÇAN	389
İslâm Medeniyetine Türklerin Hizmetleri Doç. Dr. Salih TUĞ	396
Hz. Muhammed Devrinde Arap Yazısında Harake ve Nokta Tayyar ALTIKULAÇ	403
Vakf ve Vakfın Hükümleri Demirhan ÜNLÜ	407
İslâm ve İnsan Süleyman Hayri BOLAY	411
Dua Ramazan ARSLANBABA	415
Kâ'be Yolcularına İsmail Lûtfi ÇAKAN	420
Osmanlılarda Yüksek İftâ Makamı Ali Himmet BERKİ	423
Kamerî Ayların Tesbîti	428
Mehmed Âkif'in Şahsiyeti Veli ERTAN	430

KUR'ÂN-I KERÎM'DE H A C

Doç. Dr. İsmail GERRAHOĞLU

İslâm Dini'nin beş şartından biri olan Hac ibâdeti, Hz. İbrâhim zamanından beri, Araplar arasında süregelen bir ibâdet şeklidir. Ama İslâm Dini onu, bir nizâma bağlamış ve onu bir müesseseye haline getirmiştir. Hac, hem bedeni, hem de mâlî bir ibâdetdir. Bu ibâdet, insanın bedence sağlığının ve mâlî varlığının bir şükran ifadesidir. Zâten İslâm'da ibâdet, Allâh'a bağlılıkla yalvarmak, Yaratan'ın huzûrunda rûhun en içten gelen duygu ve isteklerini saygı ile dile getirmek değil midir? İslâm Dini'nde ibâdet fikri, bütün diğer dinî fikirler gibi, en yüksek derecesine ulaşmıştır. Bütün ibâdetlerinde, fert ve cemiyetin islâhını hedef edinir, iç ve dış temizliği vasıtasıyla, insana Allâh'a yaklaşmanın yolunu gösterir. İşte İslâm'ın diğer ibâdetlerinde olduğu gibi, Hac ibâdetinin şuurlu bir halde yerine getirilmesinde, hem şahsımız, hem de içinde yaşadığımız cemiyet için büyük faydalar olduğu aşîkârdır. Bu vazifeyi hakkiyle yerine getirme bahtiyarlığına erişen bir müslüman, diğer müslümanlarla temas neticesinde aydınlanacağı ve memleketine döndüğünde etrafındaki insanları da aydınlatacağı şüphesizdir. Elbette Hz. Muhammed'in içinde doğup büyüdüğü, ilk İslâm güneşinin doğduğu ve İslâm'ın binlerce kutsal hâtırasını sinesinde saklayan mübârek bir beldeyi ziyaretteki feyiz ve bereket her türlü tasavvurların üstündedir.

Dünyânın her tarafından gelmiş olan müslümanların, aynı zaman ve aynı mekânda toplanmaları, karşılıklı fikir teâtileri, onların görüş ufuklarını genişletir, İslâmî şuuru uyandırır. İslâm'ın ilk intişar günlerindeki mukaddes mekânları müşâhede eden, Hz. Peygamber ve Sahâbenin teneffüs ettiği havayı içlerine çekenler, nefsanî arzularından uzaklaşmak sûretiyle, hakikî benliklerini bulurlar. İslâmî eşitliğin, şekli ve mânevî görünüşü en iyi şekilde Hacda ortaya çıkar. Cins cins, renk renk insanların, zengin fakir tefrik edilmeksizin, bir ferdin diğer bir ferde imtiyazı olmaksızın, aynı mekânda Rablarının huzûrunda aynı huşû ile durmaları, kişiye yaratılmış, kul olduğunu idrâk ettirmekten ve onu hakikî bir ibâdete, doğru bir itâate sevk ve terbiyeden başka ne olabilir? Böyle bir ibâdet elbette küçümsenecek bir şey değildir. Çünkü Hac yapmak isteyen bir müslüman, malını, evini, âilesini, vatanını ve milletini terkederek, Allâh'a yaklaşmak, O'nun rızâsına ulaşmak ve emirlerini yerine getirmek için Mekke'ye gidecektir. Kısacası Hac, Allâh'ın sevgisi etrafında İslâm'ın birlik akidesini ifade eden, İslâm'ın intişârına yönelik, kardeşlik bağlarını kuvvetlendiren ve dünyadaki müslümanlar arasında sıkı bir irtibat ve işbirliğini temin eden bir ibâdetdir.

Bu makalemizde, Kur'ân-ı Kerim'deki Hac ile ilgili âyetler ele alınacaktır. Orada, Mekke ve Kâ'be'nin kuruluşu, mevkiinin iktisâdî ve içtimâî durumu hakkında daha pek çok âyetler var ise de, konumuzun uzamaması için hepsine temas etmeyecek, biz sâdece İslâmî Hac ile ilgili âyetler üzerinde duracağız. Ele alamadığımız âyetler Haccın târihçesi konusunda incelenebilir. Uzun ve teferruatlı olan Hac menâsıkı hakkındaki hadisler ve fakihlerin görüşlerini burada serdetmeyeceğiz. Bu hususta geniş bilgi fıkıh kitaplarında bulunabilir. Burada, şunu da hatırlayalım ki, Hac ibâdeti, İslâm'dan önce Araplar arasında câri olan ve menşei Hz. İbrâhim'e

kadar ulaşan bir ibâdetdir. Hz. İbrâhim ile oğlu Hz. İsmâil, Haccın usûl ve erkânını ümmetine öğretmişti. Hicazlıların ümmî olması sebebiyle, İbrâhim ve İsmâil şeriatının ahkâmı zabt ve kaydolmamıştı. Bu sebepten Haccın usûl ve erkânının bir kısmı unutulmuş, ona indî ve keyfi bâzı ilâveler yapılmıştı ki, bunlar içerisinde şirke kadar varan söz ve hareketler mevcuttu. İşte İslâmiyet bu ilâveleri temizlemiş, Hz. İbrâhim ve Hz. İsmâil sünnetlerini yerinde bırakmıştı. Şimdi biz, Kur'an-ı Kerim'in İslâmî Hac ile ilgili âyetlerini ele alacak ve onları izah etmeye çalışacağız.

1) "Şüphesiz ki 'Safâ' ile 'Merve' Allâh'ın şeaîrinden (Allâh'a ibâdet etmeye vesile olan nişâneler) dir. İşte kim o 'Beyti' Hac ve umre kasdiyle ziyaret ederse, bunları güzelce tavaf etmesinde üzerine bir beis yoktur. Kim gönlünden koparak bir hayır işlerse (mükâfâtını görür). Çünkü Allah tâatların ecrini veren, (her şeyi de) hakkıyla bilendir." (Bakara: 158).

Safâ ile Merve, Mescid-i Harâm'ın etrafında bulunan iki tepenin ismidir. Haccın menâsikından olan sa'y bu iki tepe arasında yapılır. Âyette geçen Hac kelimesinin lûgat mânâsı, kastetmektir. Bu mutlak bir kasıt olmayıp büyük ve ehemmiyetli bir şeyi kastetmektir. Omrenin lûgat mânâsı ise ziyaret demektir. Haccın şer'i ve istilâhî mânâsı, belirli bir zamanda, mâlûm bir mekânı menâsiki ifâ edecek şekilde ziyaret etmektir. Omre de aynı olmakla beraber, Hacda olduğu gibi belirli bir zamanı yoktur. Hac ve omreyi ifâ ederken, Safâ ve Merve'yi de tavaf etmekte bir beis yoktur. Müşrikler de Safâ ve Merve'yi tavaf ederlerdi. Müslümanlar, müşriklerin yapmış olduğu bu işi yapmaktan çekinirlerdi. Müslümanlara tavaf müsaadesi verilirken; müşrikler Safâ ve Merve'yi kâfir olarak tavaf ediyorlar, siz ise onlara tabi' olarak değil de, Allâh'a ve Rasûlü'ne itâat ederek iman ile tavaf ediyorsunuz, demek istenmektedir. Müşrikler Safâ ve Merve'yi, Allâh'ın Dini'nin alâmeti olarak değil de İsâf ve Nâile adlı putların bulunduğu mekân olarak kabul ederlerdi. Onların bu hatalarına işâret etmek için, İslâm bu iki tepeyi Allâh'ın şeaîri olarak kabul etmiş, ikisi arasında sa'yi de bir vazife kılmıştır. Bu, İmâm-ı Mâlik ve Şâfi'ye göre farz, Ebû Hanife'ye göre vâciptir. Kim ki şu vâcip olan ibâdete ziyâdelik yaparsa, Allah ona ihsan üstüne ihsan verir. O Allah kimin müstahak olduğunu bilir. Burada Allâh'ın kullarına şükürle ihsanda bulunmasında, yüce bir ahlâk ve ince bir edeb vardır. Nîmete karşı şükürün ifâ edilmesi lâzım geldiğini ve kulun işlediği işlerin kendi menfaatına âit olduğuna işâret edilerek, kişinin kendine, vatanına ve milletine hattâ bütün insanlığa faydalı bir unsur olmasına çalışılmaktadır.

2) "Sana yeni doğan ayları sorarlar. De ki: O, insanların faidesi için, bir de hac için vakit ölçüleridir. İyilik ve tâat evlere arkalarından gelmeniz değildir. Fakat iyilik (Allâh'a muhâlefetten) sakınmadır. Evlere kapılarından gelin. Allah'dan korkun, tâ ki murâdınıza kavuşasınız." (Bakara: 189).

Güneş gibi olmayan ayın; devamlı şekil değiştirmesine hayret eden Sahâbe, onu Hz. Peygamber'e sormuş, fakat vahy-i İlahî onlara daha faydalı olan husûsu bildirmişti. Gerek oruç gerekse Hac ibâdeti, senenin belirli bir ayında ifâ edilmekteydi. O halde ayın şekil değiştirmesinde, insanların vakitlerini tâyin etmesinden daha büyük fayda düşünülebilir mi? Hem dünyevî işlerimizde, hem de bütün ibâdetlerimizde zamanı tâyin etmenin ehemmiyeti herkesin malûmudur.

İyilik ve tâatın, evlerin arkalarından girmek olmadığı meselesinin, yukarıdaki âyetle ne gibi münâsebeti vardır, şeklinde bir sual akla gelirse de, âyetin hakiki mânâsıyla bir münâsebet kurulabileceği gibi, kinâyi mânâsıyla de bir münâsebet kurmak mümkündür: a) Câhiliyye devrinde Hac için ihrâma girildiğinde, artık evlerine girmezler, çadırda gölgelenmezler, tereyağı yemezlerdi. Eğer eve girmek mecbûriyetinde kalırlarsa, evin veya çadırın kapısından girmeyip, arkadan

bir delik delerler ve oradan girip çıkarlarmış. Bunu da bir iyilik sayarlarmış. İşte bu âyet böyle bir âdeti reddetmektedir. b) Hz. Peygamber'i bir astronomi âlimi, Kur'an'ı da bir astronomi kitabı yerine koyma gibi bir tutumu ve sual soranların ters sual sormuş olmalarını reddeder mahiyettedir. O halde asıl hayır, evlere normal olarak kapılarından girmek olduğu gibi, sualleri de tersinden değil, menfaatınıza olan şeyleri sorun, ıslâhınıza düşünün, kurtuluşa ulaşmanız için Allah'dan korkun, şeklinde bir tembih vardır.

3) "Haccı da, omreyi de Allah için tam yapın. Fakat (herhangi bir sebeple) bunlardan alıkonursanız o halde kolayınıza gelen kurban (1 gönderin. Bununla beraber) kurban yerine (Mina'ya) varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Artık içinizden kim hasta olur, yahut başında bir eziyet bulunursa ona oruçtan, ya sadakadan, yahut da kurbandan (biriyle) fidye (vâcip olur). Emin olduğunuz vakit ise, kim hacca kadar omre ile fâidelenmek (sevâba girmek) isterse, kolayına gelen bir kurban (1 kesmek vâcip olur). Fakat (onu) bulamazsa hac günlerinde (ihramlı olarak) üç, döndüğünüz vakit yedi gün olmak üzere oruç tutmak (vâcip olur ki) bunlar (tam) on (gün) eder. Bu, âilesi (ikâmetgâhı) Mescid-i Harâm'da bulunmayanlara âittir. Allah'dan korkun ve bilin ki, Allah cezası cidden çetin olandır." (Bakara: 196).

Bu âyette, Hac hükümlerinin tamamlanması, muhsirin hükmü, kurbanın mahalline ulaşmadan tıraş olmanın câiz olmaması, ancak hastalık ve yara gibi haller müstesna olması ve onun için lâzım gelen fidye, hacc-ı temettu ve hacc-ı kırân yapan kimselere kurbanın vâcip olması ve bunu bulamadığı takdirde ne yapması lâzım geleceğine dâir hükümler yer almaktadır.

Hac ve omreyi, menâsikını yaparak ve Allah'dan başka bir maksat gütmeyecek tamamlayınız. Aksi takdirde Hac, gösteriş sâhibi için günahahtan başka bir şey olamaz. Hac veya omreden birine başladığınızda, onu yarım bırakmayın, tam olarak icra edin. Hz. Peygamber Hudeybiye senesi omreye başlamış, fakat müşriklerin tutumu üzerine, omreyi tamamlayamamıştı. Bu âyette, tamamlanmamış olan o omrenin itmâmı emredilmiş ve Haccın bâzı kısımlarına işâret buyurulmuştur. Bu âyete istinad eden bâzı zevat, omrenin de farz bir ibâdet olduğunu söylemişlerdir. İmam eş-Şâfiî de bu görüşü benimsemiştir. Bu âyet aslında Haccın da, omrenin de farziyyetine delâlet etmemektedir. Ancak başlanmış olan bir hac veya omrenin tamamlanmasını ifade etmektedir. Omrenin farz olduğuna dair kat'î bir delil olmamakla beraber, onun nâfile bir ibâdet olduğuna dair sahîh haberler mevcuttur. Hz. Peygamber'in ifadesine göre, farz olan hac, insana ömründe bir keredir. Bir kimse hac veya omreye nâfile olarak başlamış olsa da, onları tamamlayamasa, nâfile bir ibâdete başlamış veya niyet etmiş olmakla, nefesine vâcip kılmış olduğundan, yarım kalmış bu ibâdetlerin tamamlanmalarının lâzım geleceği tabiidir.

İhramlı olduğunuz halde, düşman, hastalık ve sâir sebeplerle vazifenizi yapmaktan men' olunursanız, ihramdan çıkabilmek için, kolayınıza gelen, deve, sığır, davar cinsinden Beytu'llâh'a bir kurban kesmeniz gerekir. Kurban, kesileceği yere varıncaya kadar, başlarınızı tıraş etmeyiniz. Hac ve omre yapmağa mâni olan bir sebeple karşılaşan muhrim, Harem-i Şerif'e kolayına gelen bir kurban gönderir. Kurbanın varacağı yer hususunda, görüş ayrılıkları husûle gelmiştir. Ebû Hanife âyetin zâhîr mânâsına ittiba ederek kurban mahallinin Harem'in dâhilî olduğunu söyler. Mâlik ve Şâfiî ise; bu mahal, men' olunan yerdir. Nitekim Allâh'ın Rasûlü Hudeybiye'de kurbanını kesmişti, derler. Kısacası, kurban kesilmeden ihramdan çıkılmayacak ve tıraş olunmayacaktır. Ancak ihramda iken biriniz, tıraşa muhtaç olacak şekilde hastalanır veyâhut başında eziyet veren bir şey bulunursa, tıraş olmanızdan dolayı oruç, sadaka veya kurbandan biriyle fidye vermek icâbeder. Âyet-

te fidyenin cinsi bildirildiği halde, bu cinslerin ne miktarda olacağı bildirilmemiştir. Buhârî'nin Sahih'inde bulunan Kâ'b b. Ucre hadisi bu miktarları açıklamaktadır. Hz. Peygamber, Kâ'b'a; üç gün oruç tut veya altı kişiyi doyur veya kolayına gelen bir kurban kes, demişlerdi.

Sizi hac ve omreden alıkoyan düşman ve hastalık gibi şeylerden emin olursanız ve hac zamanına kadar omre ile faydalanmak isterseniz, yâni hacc-ı temettu ve hacc-ı kırân niyetiyle hac yaparsanız, fâidelenmiş olmanız sebebiyle, bunu yapana bir kurban vâcip olur. Câhiliyye âdetini nesheden, kırân ve temettu sûretiyle, iki ibâdetin beraberce ifâ edilmesi elbette şükre lâayık bir nimettir. Bunun için kesilmesi lâzım gelen kurban, Hanefilere göre şükr içindir, sâhibi de ondan yiyebilir. Mâlik ve Şâfiî'ye göre cebr kurbanıdır. Çünkü bu iki imâma göre hacc-ı ifrad, hacc-ı temettu ve hacc-ı kırândan daha efdâldir. İki haccın cem edilmesinden husûle gelen noksanlığı izale etmek için kurbanın vâcip olduğunu söylerler. Bu durumda da sâhibi bu kurbandan yiyemez.

Eğer, omre ile haccı birleştiren kimsenin kurban almaya kudreti yoksa veya kurban mevcut değilse, o kimse hacda ihramlı iken üç gün oruç tutar. Bu tutulacak üç günlük orucun müstehab olduğu günler Zilhiccenin 7, 8 ve 9. günleridir. Vatanına, âilesinin yanına döndükten sonra da yedi gün daha oruç tutması icâbeder. Bunların tamamı on gün eder. Sakın hacda üç gün oruç kifayet eder veya onun yerine memlekete dönüşte yedi gün tutulursa tamam olur şeklinde bir muhayyerlik anlaşılması için, ayrıca tutulacak oruç toplamının on gün ettiği bildirilmiştir. Bu şekilde, omreyi hac ile birleştirme işi, hac için uzaktan gelen müslümanlara tahsis edilmiş olduğu bildirilmektedir. Çünkü, hac farzasını ifâ etmek için uzaktan gelenler, bir defa hac ve bir defa da omre için yolculuk yapmaları çok güçtür. Harem ehli için böyle bir meşakkat bahis konusu değildir. Bu bakımdan hacc-ı temettu ve hacc-ı kırân hâricten gelenlere mahsustur. Artık haccı ve omreyi böylece tamamlayınız, Allah'dan sakınınız, O'nun emirlerine itâat ve nehiyelerinden ictinâb ediniz. Hududu aşmayınız, Biliniz ki, haram kıldığı şeyleri işlemeye nihayet vermeyenlere, Allâh'ın azâbı pek şiddetlidir.

4) "Hac (ayları) bilinen aylardır. İşte kim onlarda (o aylarda) haccı (kendine) farzeder (ihrâma girer) se, hacda kadına yaklaşmak, günah işlemek, kavga etmek yoktur. Siz ne hayır yaparsanız Allah onu bilir. Bir de (hac seferinize yetecek miktarda) azıklanın. Muhakkak ki azığın en hayırlısı (dilenmekten, insanlara yük olmaktan) kaçınmaktır (takvâdır). Ey kâmil akıl sâhipleri, benden korkun." (Bakara: 197).

Farz olan hac ibâdetinin ifâsı belirli aylardadır. Bu aylar da, Şevvâl, Zu'l-Ki'de ve Zu'l-Hicce'nin ilk on günüdür. Ebû Hanife, Ahmed b. Hanbel ve eş-Şâfiî bu görüştedir. Yalnız İmam eş-Şâfiî Zu'l-Hicce'nin 9. gününe kadar kabul etmiştir. İmam Mâlik ise, Arapçada cemi en az üçtür diyerek, Zu'l-Hicce'nin tümünü de hac aylarından saymıştır. Bu aylar câhili Araplar tarafından bilinmekte ve hac ayı olarak kullanılmakta idi. Bunun menşei Hz. İbrâhim ve İsmâil'e kadar iner. İslâm gelince bilinen bu ayları ikrar etmiş ve onları değiştirmemiştir. Haccın şu aylarla vakitlenmiş olması, hac fiillerinin ancak bu aylarda sahîh olacağına bir ifadesidir. Yalnız ihram, Ebû Hanife ve Mâlik'e göre bu aylar dışında da sahîh olur. eş-Şâfiî ise, bu aylar dışındaki bir ihrâmın ancak omre için sahîh olabileceğini, hac için ise sahîh olamayacağını söyler. Hac aylarından evvel hac ihrâmı haram değildir, fakat sünnete muhâlif olduğundan mekruhtur.

Her kim bu aylarda ihram, telbiye ve kurbanı sevk ile haccı kendine farz kıalarsa, normal zamanlarda işlenmesinde beis olmayan bâzı şeyleri bile işlememesi lâzım gelir. Hac bir ibâdetdir. Onun da helâl ve haramları vardır. Ona başlamak

için mücerret bir niyetle birlikte, başladığına delâlet eden bir fiilin de varlığı gerekir. Artık hac esnasında, Allâh'ın rızasını kazanmak için ne cima, ne kötü söz, ne şer'i huduttan dışarı çıkma, ne de arkadaşlarıyla mücâdele ve münakaşa yapılacaktır. İşte bunlar haccın memnûâtından bazılarıdır. Allâh'ın rızasına kavuşmak için, bâzı âdetlerden, dünyâ nimetlerinden faydalanmadan ve iftihar edeceği bâzı vasıflardan soyunarak çekinilmelidir. Hz. Peygamber'in Sahîhan'da zikredilen bir haberi bu husûsu gayet güzel açıklamaktadır: **"Cima ve fısk yapmaksızın hacceden bir kimse, anasının doğurmuş olduğu gün gibi günahlarından temizlenmiş olur."** buyurmuşlardır. O halde, cima, fısk ve mücâdeleden kaçınır, rezilliklerden soyunur da faziletlerle süslenirsek, ki bu hal iyi işlerin başlangıcı olur, Allah bu yaptıklarımızı bilir ve amellerimize göre bizleri mükâfatlandırır. Artık yol hazırlığını tedarik edin, takvâli olun, bilin ki azığın en hayırlısı takvâdir. Zâd, yiyecek, içecek, giyecek, binecek gibi her türlü ihtiyaç maddesine denir. Fakat daha ziyâde yiyecek ve içecek yerine kullanılır ve azıkla terceme edilebilir.

Bu âyet-i kerîmede ince bir nükte vardır. İnsanın bu dünyâda iki türlü yolculuğu vardır. Biri dünyâda yolculuk etmek, diğeri de dünyâdan yolculuk etmektir. Nasıl dünyâdaki yolculuğumuz için, yiyecek, içecek ve binecek şeylere ihtiyacımız varsa ve onları hazırlıyorsak, dünyâdan yolculuk için de takvâ denilen bir levazıma ihtiyaç vardır. Elbette ki bu takvâ dünyâ levazımından daha ehemmiyetlidir. Bu bakımdan da daha hayırlıdır. Bu âyetin nüzûlüne Yemenlilerin yapmış olduğu işler sebep olmuştur, şeklindeki haberlere rastlamaktayız. Yemenliler ekseriya hacca azıksız olarak gelirler, biz Allâh'a dayanıyoruz diyerek, halka yük olur ve dilencilik yaparlardı. Böyle bir durumdan kaçınılması için azık hazırlanması emredilmiştir. Her türlü fenâlıktan kaçınmak için de, takvâdan daha iyi bir azık düşünülemez. O halde, ey akıl ve düşünce sâhipleri, farzlardan üzerinize düşen vazifelerinizi ifâ ediniz, haram edilenlerden kaçınınız ki, Allâh'ın gazabından ve azabından korunmuş olursunuz.

5) **"(Hac mevsiminde ticâretle) Rabbinizden rızık istemenizde bir günah yoktur. Arafattan (orada vakfeden sonra, seller gibi) boşanıp beraberce aktığımız zaman 'Meş'ari Harâm'ın yanında Allâh'ı zikredin. O, size nasıl hidâyet etti ise siz de O'nu öylece anın. (Bilirsiniz ya) siz bundan evvel gerçek sapıklardandınız."** (Bakara: 198).

Bu âyet evvelki âyetin bir nevi istidrâki mahiyetindedir. Geçen âyette, hacda cima, fısk ve cidâl gibi şeylerden kaçınılması emredilmekteydi. Ticaret de nizâ ve cidâle sebep olacağından, acaba bunun men'i gibi bir husus bahis konusu olur mu? şeklindeki bir şüpheyi izâle mahiyetindedir. İhlâs ve ibâdete mâni olmayan ve geçmiş emirleri yerine getiren için hac ibâdeti, ticârete ve kazanca mâni değildir. İslâm'dan evvel Araplar, hac mevsiminde ticâret için panayırlar kurarlar, bunlarla geçimlerini temin ederlerdi. İslâm gelince, müslümanlar bu şekilde hareket etmekten çekinmeye başlamışlardı. Hz. Peygamber'e ticâret hususunda sorduklarında; **"Kazanç talep etmek Allâh'ın fazl-u keremidir."** buyurmuştu. İhlâsla beraber olduktan sonra, böyle bir ticârette hiçbir beis yoktur. Elbette asıl gayenin ibâdet olduğunu düşündükten sonra ihlâs ve ibâdetine mâni olmayan bir ticâretle kazanç, başkalarına yük olup dilenmekten daha iyidir.

Arafatta vakfeyi ifâ edip, oradan ayrıldığımızda, Meş'ari Harâm'da (Müzdelife'de) duâ, tahmid, senâ ve telbiye edin. Namaz en büyük zikirlerden olduğundan, burada akşam ve yatsı namazları birlikte kılınır ki, bu da zikir emrinin bir nevi' tatbiki'dir. Bilirsiniz sizler, kendinize şu hidâyet verilmeden önce putlara tapan ve onlardan şefâat uman bir kavimdiniz. Nasıl O, size hidâyet verip, sizi doğru yola sevketti ise, sizler de O'nu, ibâdet, telbiye, senâ ve duâlarla anın, denilmektedir.

6) "Sonra insanların beraberce döndüğü yerden siz de dönün. Allah'dan mağ-firet isteyin. Şüphesiz ki Allah çok yarlıgayıcı ve hakkıyla esirgeyicidir." (Ba-kara: 199).

Buhâri ve Müslim'in rivâyetlerine göre Kureysliler ve El-Hums denilen birkaç kabîle, diğerlerine üstün olduklarını göstermek için, onlarla birlikte Arafatta vakfeye durmazlar, aşağıda Müzdelife'de beklerlerdi. Allâh-u Teâlâ bu âyetle, Pey-gamberine Arafat'a gelmesini ve onlarla birlikte orada vakfeye durmasını ve onlarla beraber oradan ayrılmasını emrederek, Kureys'in eski âdetini iptâl etmiş oluyor. Bu âyetten hac ibâdetinde tam bir eşitlik anlayışının hâkim olduğunu, bütün insanların Allah huzûrunda müsâvî olduğunu, kısacası bu ibâdeti emreden İslâm Dîni'nin ga-yesini öğrenmiş oluyoruz. Ayrıca, hac için Mekke'de toplananların Arafat'ta top-lanmaları ve oradan beraberce ayrılmalarının lüzûmunu da anlamış oluyoruz. Zaten Arafat'a yetişemeyen, hacca yetişmemiş sayılır. O halde, Hz. İbrâhim'in hac me-nâsikına kattığımız lüzumsuz ilâveler, hattâ şirke kadar varan muhâlefetinizden do-layı, Allah'dan afvınızı dileyin. Allah af dileyeni rahmetiyle bağışlar. Çünkü O, çok affedici ve rahmet sâhibidir.

7) "Menâsikınızı (hacca âit ibâdetlerinizi) bitirince (câhiliyette de) atalarınızı (böbürlenerek) andığınız gibi, hattâ daha kuvvetli bir anısla Allâh'ı anın. Artık o insanlardan kimi, 'Ey Rabbımız, bize (nasibimizi) dünyâda ver' der ki, onun âhi-retten nasibi yoktur. Kimi de, 'Ey Rabbımız, bize dünyâda da iyi hâl ver, âhirette de iyi hâl ver ve bizi o ateş azâbından koru.' der. İşte onların (o her iki kısmın hacda) kazandıkları sevabdan nasib(ler)i vardır. Allah hesabı pek çabuk görendir." (Bakara: 200-202).

Câhiliyye devrinde Araplar, hacca taallük eden ibâdetleri yaptıktan sonra Mi-na'da, atalarının yaptıklarından bahsederler ve onların hâtıralarını yâdederlerdi. İşte bu âyet-i kerime böyle bir âdeti iptâl etmektedir. Hacca âit ibâdetlerin ya-pılmasından sonar elde edilen rûhi yükselişin devamı için, Mina günlerinde Allâh'ı, atalarınızdan daha fazla olarak zikredin, şeklinde buyurulmaktadır. Kısacası hacdân sonra devamlı zikir içinde bulunup dâimâ rûhi ve ahlâkî yüceliğe ulaşmaya mâtuf bir yol takibedilmektedir. Zaten Hz. Peygamber de, haccetu'l-vedâ hutbesinde; "Ey insanlar, şüphesiz Rabbınız birdir. Babanız da birdir. Dikkat edin, arabin arab olmayana, arab olmayanın araba, kırmızı derilinin siyah deriliye, siyah derilinin de kırmızıya bir üstünlüğü yoktur. Ancak bu üstünlük takvâ ileddir." şeklinde buyur-mamışlar mıydı? O halde kişiyi kurtaracak, hidâyete götürecektir yol, kuru kuru öğrenme değil, Allâh'ın emir ve nehiyelerini ifâ etme ve O'nun rızâsına ermekle mümkündür.

Hac ibâdetini ifâ için gelen insanların hepsi böyle bir gayeyi tahakkuk ettirmek için mi gelmişlerdir? İşte burada, haccı ifâ edenler iki kısma ayrılmaktadır: a) Bunlardan bir kısmı; ey Rabbımız, bize vereceğini dünyâda ver, derler, öbür âlem için bir şey istemezler. Tabiidir ki, böyle kimselerin âhirette nasibleri olamaz. Allâh-u Teâlâ onlara mal, zenginlik, düşmanlarına galebe çalma gibi dünyâlık şey-leri verir. Hattâ ilim ve ahlâk gibi rûhânî, sıhhat ve güzellik gibi bedeni saâdetleri de ihsan eder. Bu güzel nîmetleri insanlara üstün gelip, onunla öğrenmek veya dün-yâ işlerini çevirmek veya başa geçme gibi gayelere mâtuf dünyevî bir görüşle ha-reket ederse, bunların da âhiret için bir faydesi olduğu düşünülemez. b) İkinci grup ise Rablarından, dünyâ ve âhiret iyiliklerini isterler. Bunlar, ilim, ahlâk, sıhhat ve güzellik, mal ve zenginlik gibi şeyleri âhiret gayesini esas ittihaz ederek, dünyâ içinde isterler ve isteklerine nâil olurlar. Allah hesabı bir anda, göz açıp kapayın-caya kadarlık kısa bir müddet içinde görür. Kimsenin ameli zâyi olmaz.

8) "Bir de sayılı günlerde Allâh'ı zikredin (tekbir alın). Kim iki günde (Mina'dan dönmek için) acele ederse, üstüne günah yoktur. Kim de geri kalırsa ona da günah yoktur. (Fakat bu) takvâ sâhibi için (dir). Allah'dan korkun ve bilin ki, muhakkak hepiniz ancak O'na (varıp) toplanacaksınız." (Bakara: 203).

Zilhicce'nin 11, 12, 13. günleri olan teşrik günlerinde (Mina günlerinde) Allâh'ı tekbirle zikrediniz. Yüksek sesle tekbir alma demek olan teşrik günlerinde mârûf olan tekbir söylenir ve şeytan taşlanır. Bu Mina günlerinin 3. gün olduğunu, Hz. Peygamber bizzat bildirmiştir. Sünnetin beyanına göre bu günlerde Allâh'ı anmak, namazların arkasında, kurban keserken, taş atarken tekbir getirmektir. Her kim üç günde yapılması lâzım gelen taş atma işini, iki günde tamamlayıp, memleketine dönmek isterse, bu aceleciliğinden dolayı ona bir günah yoktur. Ama işini üç güne bırakırsa ona da bir beis yoktur. Bu âyet, Mina günlerinde hac menasikını, hem acele edenden ve hem de tehir edenden günâhı nefyetmektedir. Bu muhayyerlik ancak müttakî olanlar içindir. Çünkü takvâ sâhipleri en ufak bir kusurdan kaçırır. Böyle olunca gerek hac menasikında ve gerekse diğer bütün işlerinizde Allâh'a ittikâ ediniz. Biliniz ki mutlaka siz, kıyâmette amellerinize göre cezalanmak üzere dirilip toplanacaksınız. Allâh'ı zikir ve O'na ittikâ edilmesi, nefsi islâh eder, o da kalbe yönelir ve iyi işler işlemeye vesile olur, onu fenalık ve isyanlardan uzaklaştırır. Bu işleri yapanlar da müttakîler zümresine dâhil olur.

9) "Orada apaçık alâmetler, İbrâhim'in makâmı vardır ki, kim oraya girse emin olur. Ona bir yol bulabilenlerin Beyt'i hac (ziyâret) etmesi, Allâh'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim küfrederse, muhakkak Allah âlemlerden müstağnidir." (Âl-i İmrân: 97).

Namazlarımızda yöneldiğimiz Beyt, Hz. İbrâhim ve oğlu Hz. İsmâil tarafından inşa edilen ve insanlar için ilk yapılan mâbeddir. Orada açık alâmetler vardır. Oraya giren emniyette sayılır. Zîrâ bütün Araplar onu ta'zîmde ittifak halindeydiler. Câhiliyye devrinde de asırlar boyunca oraya sığınanlar emin olmuş, İslâm da bunu ikrar etmişti. Hz. İbrâhim'in, "Rabbim, şu beldeyi emin kıl." duâsı indallah kabul olunmuş ve bu istikbâlde de devam edecektir. Fakat Beyt'i şirkten temizlemek ve orayı ibâdet tahsis etmek için, Mekke kılıçla fetholunmuş ve Hz. Peygamber de o gün, her kim Mescid-i Harâm'a girerse emindir, şeklinde nidâ ettirmişti.

Bu âyetle, hac ibâdeti müslümanlara farz kılınmıştır. Hz. İbrâhim'den, bu âyetin nüzûlüne kadar insanlar, Hz. İbrâhim'in sünneti olarak haccedyorlardı. Hicretin 9. yılına tesadûf eden bu âyetin nüzûlüyle, oraya ulaşma imkânına sâhip olanlara farz olmuştur. Hacca kudret meselesinde imamlar ihtilâf etmişlerdir. İmam Mâlik sadece beden kudretini şart koşarken, eş-Şâfiî de yalnız mâlî kudreti nazar-ı itibara alır. Ebû Hanife ise, hem beden ve hem de mal yönünden meseleyi ele alır. Hz. Peygamber (S.A.S.) hicretin 8. senesinde Mekke'nin fethinden sonra omreyi ifâ etmiş, hac vazifesini de Mekke'de vâli bırakılan Attab'a ifâ ettirmişti. 9. sene Ebû Bekr hac emiri olarak gönderilmiş, ilk olarak İslâmî hac bu sene ifâ edilmiş, Beyt'in çıplak vaziyette tavaf edilmemesi ve müşriklere hac yaptırılmaması emredilmişti. 10. senede ise, Hz. Peygamber son haccını yapmış ve haccın menasikını tamamiyle talim buyurmuşlardı. Hz. Peygamber'in bu haccı, farzı edâ için olduğunda şüphe yoktur. Kim haccı inkâr ederse, Allâh'a bir zarar vermiş olmaz. Vâkî' olacak zarar yine yapana döner. Âyetteki küfürden haccı inkâr mânâsı anlaşılıyorsa da, burada kudret sâhibi bir kimsenin haccı ifâ etmeme mânâsı daha uygun gelmektedir. Kudreti olduğu halde, bile bile bu ibâdeti terketmenin kâfirâne bir hareket olduğu tehdid edici bir şekilde hatırlanmaktadır. Hz. Peygamber bir hutbesinde; "Ey insanlar, Allâh-u Teâlâ muktedir olan kimselere haccı farz kılmıştır. Kim bu ibâdeti yapmazsa, ister yahûdî, ister nasârâ, isterse mecûsî olduğu hal-

de ölsün.” buyurmuşlardır. Hakikaten bu haber âyetteki tehdidi artırıcı mahiyettedir. Bu sebepten birçok fakih haccın fevri (hemen acele olarak) farz olduğuna, bazıları da terâhi (geciktirmek sûretiyle) farz olduğunu söylemektedirler. Bu hususlardaki tafsilât fıkıh kitaplarında bulunabilir.

10) “... Siz ihramlı olduğunuz halde avlanmayı helâl saymamak ve size (aşâğıda) okunacak olanlar hâriç kalmak şartıyla, davalarının etleri size helâl edildi...” (Mâide: 1).

Bu âyet-i kerime, ihramlı iken avlanmayı ve av etini yasaklamaktadır. Ama ihramda iken hiç et yenilmeyecek demek de değildir. Allâh'ın bir nîmeti olarak, av olmamak şartıyla ihramda bulunmayanların kestiklerini yiyebilirsiniz, demektir. Zaten bu sûrenin 95. âyeti de, ihramlı iken kasden avlanırsa, onun cezası, katlettiği avın değerinde bir hayvanı kurban etmesi lâzım gelir. Veyâhut da fakir taâmı veya bu avın dengi oruç tutması icâbeder.

11) “Ey iman edenler! Allâh'ın şeaîrine (Allâh'a ibâdete vesile kılınmış olan alâmetlerine), haram olan aya, kurbanlık hediyelere, (onlardaki) gerdanlıklara ve Rabbından hem ticâret hem bir rızâ arayarak Beyt-i Harâm'ı kastedip gelenlere sakın hürmetsizlik etmeyin. İhramdan çıktığınız vakit (isterseniz) avlanın. Sizi Mescid-i Harâm'dan men' ettiler diye bir kavme karşı beslediğiniz kin, sakın sizi tecâvüze sevketmesin...” (Mâide: 2).

Bu âyetten de, Allâh'a ibâdete vesile kılınmış olan veya Allâh'ın iradesini ifade eden, dîni merasimine işâret olan alâmetlere mutlak sûrette, saygı gösterilmesi lâzım geldiğini öğreniyoruz. Meselâ hac için olan alâmetler şunlardır: İhram, mik'atlar, Safâ ve Merve, cemreler, Meş'ar-i Harâm, tavaf ve sa'y, kurban, traş gibi menasik-ı hacca taallük eden şeylerdir. Ne bu şeaîre, ne Receb, Zilkade, Zilhice ve Muharrem aylarına, ne Kâ'be'ye hediye olarak gönderilen kurbanlara, ne Kâ'be için işâretlenmiş kurbanlara, ne Beyt-i Harâm'a ve ne de hem ticâret hem de Allah rızâsı için haccetmek isteyenlere sakın hürmetsizlik etmeyin. Şâyet avlanacaksanız, ihramdan ve haremnden çıktıktan sonra avlanın. Sizi kavminiz, Mescid-i Harâm'dan men' etmiş olsalar bile, onlara karşı olan buğz ve kininiz, onlara saldırmamız şeaîre hürmetsizlik şeklinde tecelli etmesin ve sizi günâha sokmasın... Mâlûmdur ki, müşrikler mü'minleri Hudeybiye senesinde omre yapmaktan men' etmişlerdi. Bu âyet, mü'minlerin haccetu'l-vedâ senesinde onlara saldırmalarına mâni olmak için nâzil olmuş ve onları günâha girmekten korumuştur.

12) “Allah Kâ'be'yi, o Beyt-i Harâm'ı, o haram olan ayları, (Kâ'be'ye hediye edilecek) kurban ve (onların) boyunlarındaki gerdanlıkları insanların dîn ve dünyâları için bir nizam yaptı...” (Mâide: 97).

Allah her yönüyle hürmete lâyık olan Kâ'be'yi, haccın ifâ edildiği ayları, kurbanları ve işâretli kurbanlıkları maddî ve mânevî hayâtın nizâmı kıldı. Zirâ hayatlarından endişe edenler buraya sığınır, zayıflar burada emniyet bulur, namaz kılanlar buraya yönelirdi. Haram olan aylarda birbirleriyle mücâdele etmezlerdi. Kurbanlıklarda ise onlar için menfaatler vardı. Beyt için işâretlenmiş olan kurbanlıklar her türlü saldırıdan emindiler. Çünkü kalblerinde Beyt'e karşı sonsuz bir sevgi vardı. Bu sevgi ve hürmet sayesinde dîni ve dünyevî nizâmın bazı kâideleri teessüs etmiş oldu.

13) “Hatırla o zamanı ki, biz Beyt'in yerini İbrâhîm'e, 'Bana hiçbir şeyi eş tutma, Beytimi tavaf edenler, kıyam edenler, rükû ve secde edenler için iyice temizle' diye merci yapmıştık.” (Hac: 26).

Ey Peygamber! Allah yolundan yüz çeviren müşriklere şunu hatırlat ki onlar o devirde vesenilik ve putperestliklerine bakmadan ibâdet için Allâh'ın evine girebiliyorlardı. Hz. İbrâhîm'e, Kâ'be'nin yapılması için onun yerini hazırlaması,

yine oranın bir ibâdet merkezi olabilmesi için Beytin inşasında, ibâdet ve ihlâstan başka bir maksat güdülmeksizin sırf Allah için inşâ etmesi buyurulmuştu. Bundan dolayı yapılan bu binaya Beytullah denilir.

14) **“İnsanlar içinde hacçı ilân et. Gerek yaya, gerek her uzak yoldan gelecek arık develerin üstünde (suvari) olarak sana gelsinler.”** (Hac: 27).

Allâh-u Teâlâ, Hz. İbrâhîm'e şirkten âri, ihlâsla bezenmiş bir ibâdet merkezini inşâ ettirdikten sonra, insanlara hac ibâdetini ilân et demiş, artık o insanlar yakın ve uzaktan, yaya veya suvâri olarak sana gelsinler, buyurmuştur. Âyetteki, hacçı ilân et, emrini Hz. Peygamber'e hamledenler olmuş, hattâ hacın farziyyetinin buradan başladığını söyleyenler ortaya çıkmışsa da, zâhîr mânâ, hitâbın Hz. İbrâhîm'e olduğu açıktır. Bu bakımdan, müslümanlara hacın farz oluşu bununla sâbit olamaz. Sâbit olan şey, bu ibâdetin Hz. İbrâhîm tarafından başlatılmış olması sebebiyle, hac farz oluncaya kadar müslümanlara da bu işi yapmanın sünnet oluşudur.

15) **“Tâ ki kendilerine âit menfaatlere şahid olsunlar. Allâh'ın rızık olarak kendilerine verdiği dört ayaklı davarlar (kurbanlıklar) üzerine mâlûm olan günlerde Allâh'ın adını ansınlar. İşte bunlardan yeyin, yoksulu, fakiri de doyurun.”** (Hac: 28).

Beyt tesis edilip hac ilân edildikten sonra, yapılacak ziyaretin sebebi izah edilmektedir. Bu ziyarette dünyâya taallûk eden ahlâkî, içtimâî ve ticârî menfaatlerle, âhirete taallûk eden, Allâh'ın emrini yerine getirme, O'nun rızasına ulaşma gibi menfaatler gözönünde tutulabilir. Hacda kendilerini rızıklandırıcı olan, deve, sığır, koyun, keçi nev'inden kurbanlarını kurban günlerinde Allâh'ın ismini anarak kesinler. O kurbanlardan kendileri yiyebilecekleri gibi, yiyecek bakımından sıkıntı içerisinde olanlara da yedirsinler. Buradaki yeyiniz emri, emr-i ibâha, yediriniz emri ise vücûbu ifade etmektedir. Kurban kesen kimsenin kurbanından yemesi câizdir. Fakat fukaraya yedirmesi de lâzımdır.

16) **“Sonra kirlerini gidersinler. Adaklarını yerine getirsinler ve o Beyt-i Atiki tavaf etsinler.”** (Hac: 29).

Hacın menasikı ifâ edildikten sonra, kirlerini gidersinler, bıyıklarını ve sakallarını düzeltmek, tırnaklarını kesmek, saçlarını ve koltuk altlarını tıraş etmek gibi temizliklerini de yapınlar, adaklarını yerine getirsinler. „Sonra da insanlığın en eski ibâdet evi olan Kâ'be'yi tavaf etsinler. Bu tavafın tavaf-ı kudüm mü, yoksa tavaf-ı ifâza mı olduğu hususunda fakihler ihtilâf etmişlerdir. Ekseri müfessirler bu tavafın, tavaf-ı ifâza yâni tavafı ziyaret olduğunu söylemişlerdir. Bir tavaf, yedi şavttır. Bir şavt ise bir dolaşımdır. Yedi şavtın dördü farz, üçü vâciptir. Bu tavaf tamamlanmadan ihramdan çıkılamaz.

17) **“İşte (emir) budur. Kim Allâh'ın hürmet (etmemizi emrelediği) şeylere tâzimde bulunursa bu, Rabbi indinde kendisi için (mahzı) hayırdır. Karşınızda okunagelmekte olanlar müstesna olmak üzere bütün davarlar sizin için helâl kıldı. O halde murdardan, putlardan kaçın, yalan sözden çekinin.”** (Hac: 30).

Yukarıdaki âyetlerde Cenâb-ı Hak, Hz. İbrâhîm'e Beyt'i bina etmesini ve orasını putlara ibâdet merkezi olmaktan kurtarmasını, emretti. Sonra da, insanlara bu Beyti gerek yaya olarak, gerekse uzak yerlerden vasıtalarla binmiş olarak gelip haccetmesini nida etmişti. Bundaki dîni ve dünyevî menfaatları göstermiş, Allâh'ın ismiyle kurban kesmeyi ve ondan kendi ve başkalarının yiyebileceğini, temizlikler yapıp tavaf da ifâ edildikten sonra, ihramlı iken, haram kılınan şeylerden ictinab edilirse, Rabbi indinde, onun için hayırlı olur. Böyle bir hayırlı işi yaptıktan sonra da, artık ölü gibi maddî pisliklerle, put gibi mânevî pisliklerden de sakınınız. Hayvanları Allah'dan gayrı bir mâbud namına keserek onları murdar etmeyiniz. Yalan söz söylemediğiniz gibi, yalancılığı teşvik de etmeyiniz. Şeytana itâat etmekten kaçınınız. Bütün bunlar, pisliktir ve murdarlıktır.

18) "Kendilerine vermiş olduğumuz hayvanların kesilmesi esnasında, Allâh'ın ismini anımlar diye her ümmet için kurban kesmeyi mukarrer kıldık. İşte sizin ilâhınız tek bir ilâhdır. O halde hepiniz ona teslim olun. (Habîbim) sen mutî ve mütevâzı olanları müjdele." (Hac: 34).

Geçen âyetlerde şâire tâzim, kesim mahalli ve ihlâs ile kurban kesip kan akıtmanın Allâh'a yaklaştırma vesilesi olduğu anlatıldıktan sonra, bu âyette de, sakın ha, zannetmeyin ki, bu kurban kesme işi size tahsis edilmiş değildir. Her bir ümmet için bir ibâdet ve kurban yeri yaptık. Diğer din sâlikleri de Allâh'a yaklaşmak için kurban keser ve kan akıtırlardı. Onun için bu, diğer milletler dışında sadece size tahsis edilmiş bir ibâdet şekli değildir. Bunun sebebi de şöyle izah edilir: Kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine Allâh'ın ismini anımlar diye. Çünkü bu hayvanlar bütün milletlere rızık olarak verilmiştir. Bunun şükürünü edâ etmek gerekir. Her millete Allâh'a yaklaşma için kurban ibâdeti verildiğine göre, zannetmeyin ki ilâh çoktur. Bundan da anlayınız ki, hepinizin ilâhi tek bir ilâhdır, mâbudunuz birdir. Zaman, mekân ve bâzı nesihler dolayısıyla ibâdetlerinizde ihtilâflar olabilir. Bunların hepsinin gayesi, bir olduğunda şüphe edilmeyen Allâh'a ibâdet içindir. O halde amellerinizi ihlâs ile O'na tahsis edip O'nun hükümüne teslim olunuz. (Ey Habîbim) Allâh'a itâat eden, O'nun yoluna ibâdet yapan mütevâzı kimselere, Allah tarafından bol miktarda ikram ve ihsanlarda bulunulacağını müjdele.

19) "Biz kurbanlık develeri de sizin için Allâh'ın şâirinden kıldık. Onlarda size hayır vardır. O halde onları ayakta durup (boğazlanır) larken üzerlerine Allâh'ın ismini anın. Yanları üstü düşüp öldükleri vakit de, ondan hem kendiniz yeyin, hem ihtiyacını gizleyen ve gizlemeyip dilenen fakir(ler)e yedirin. Onları, şükredesiniz diye, böylece size musahhar kıldık." (Hac: 36).

Deve ve sığır gibi iri gövdeli hayvanları, sizler için Allâh'a ibâdet vesilesi kıldık. Bu gibi iri cüsseli hayvanları yedi kişi müştereken kurban edebilir. Bu hayvanlara, binmek, sütünden, yününden ve etinden istifade gibi dünyevi menfaatler yanında, onu Allah için kesmek ve onu fakirlere bağışlamak sebebiyle de âhirette ecir vardır. Onları ayakta kurban ederken muhakkak Allâh'ın ismini anın, denilmektedir. Bu şekilde ayakta kesiliş, develere mahsustur. Çeşitli âyetlerde de, yiyeceğimiz hayvanların kesimi yapılırken, Allâh'ın isminin anılması hatırlatılmaktadır. Bu da, kesme işinde Allâh'ın isminin anılmasının vücûbuna işâret eder. Artık kesilen hayvanda bir hareket kalmayınca, onun yenilmesi câiz olan kısımlarından yeyiniz. Ondan, evinde oturup ihtiyacını gizleyene ve ihtiyaç içinde olup da istemeye gelenlere yediriniz. Cisminin büyüklüğü ve kudretinin kemâline erişmiş olan o büyük hayvanların, cismi küçük ve kuvveti daha az olan insanoğlunun emrine verilmiş olması nimetini düşünün. Bu, maddiyâtın, mâneviyat karşısında mağlûbiyetinin en güzel ifadesidir. O halde, insan için, kendine verilen nimetlerin karşılığını ancak şükürle edâdan başka bir yol yoktur.

20) "Onların ne etleri ne kanları hiçbir zaman Allâh'a erişmez. Fakat sizden O'na (yalnız) takvâ ulaşır. Size olan hidâyetine karşı Allâh'ı büyük tanımanız içindir ki, O bunları böylece size râmetmiştir. (Habîbim) iyi hareket edenleri müjdele." (Hac: 37).

Allâh-u Teâlâ kendine yaklaşma yolunu açıklayarak; Bana, ne kesip tasadduk ettiğiniz etler ve ne de akıttığımız kanlar ulaşır. Bana ulaşacak olan sadece Benim irademe tahsis ettiğiniz ihlâs ve iyi amellerinizdir. Şunu iyi bilmeniz gerekir ki, Allah, amellerinde ihlâs ve iyi niyet sâhibi insanların kurbanlarından râzı olacaktır. Kurban kesti desinler diye kesip de, Allâh'ın rızasını talep etmeyenler ne kadar keserlerse kessinler, arzuya muvafık hareket etmemiş olurlar. Zaten başka

bir âyette de; "Allah sizin ne şekillerinize ve ne de renklerinize bakar, O ancak sizlerin kalblerinize ve amellerinize bakar." buyurulmaktadır. Sonra, bu hayvanları itâate alma yollarını öğretip kendine yaklaştırmayı bahşeden ve onun sebeplerini gösteren Allah, kendi büyüklüğünü ve birliğini hem kalben hem de fiilen tekbîr ile ilân etmemiz gerektiğini tekrar tekrar ihtar etmektedir. Artık Allâh'ın istediği yolda yürüyenlere sen (ey Habîbim) dünyâ ve âhîret saâdetini müjdele, buyurulmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de Mekke, Kâ'be ve hac ile ilgili daha pek çok âyetler mevcuttur. Bunlar haccın tarihçesi ve İslâmî haccın menâsikının fikhî cephelerini teşkil ettiğinden, bu hususta daha fazla bilgi haccın menâsikına âit bölümlerde bulunabilir.

—oOo—

Ol Beldeye

*Selâm olsun benden ol beldeye kim;
Nebîler kademin bastığı yerdür.
Hüccac'm pervâne olduğu KÂBE
HALİLÜLLAH İBRÂHİM'den eserdir*

*Yol verin ey çöller, kervan geçiyor,
Ah ile, vah ile devrân geçiyor
Görmek için hüccac candan geçiyor
MEDİNE ol ŞÂH'n yattığı yerdür*

*Nûrlar aksediyor hep taşlarından
LEBBEYK sadaları, dağ başlarından
ZEMZEM İSMÂİL'n göz yaşlarından
Hüccac'ı kirâma bir bergüzârdır.*

*Selâm olsun benden ol HAREMEYN'E
Gönüller yol arar hep Haremeyn'e
NAİL muhabbetle dal Haremeyn'e
Ki gönüller yurdu, bir gülizârdır.*

Naîl Papatya